

◆◆◆ FEJÉRDY ANDRÁS

Az élet kenyere: Prohászka eucharisztikus teológiája II.

Prohászka az Eucharisziáról

AZ OLTÁRISZENTSÉGRŐL SZÓLÓ SZÖVEGEK MŰFAJI SAJÁTÓSÁGAI

Prohászka munkássága mind érdeklődési körét, mind az érintett műfajokat illetően rendkívül szerteágazó. A műfaji sokszínűség nemcsak általánosságban érvényes életművére, hanem egy-egy témakörön belül is igen változatos formákban közölte gondolatait. Igaz ez olyan, érdeklődésének egész életútja során középpontjában álló teológiai-lelkiségi témákra is, mint az Oltáriszentség.

Az Eucharisziára vonatkozó meglátásait, tapasztalatait és gondolatait legszemélyesebb formában a maga számára készített naplójegyzetekben rögzítette. Az itt olvasható feljegyzések egyrészt saját lelki fejlődésének szempontjából fontosnak tartott – lelkiismeret-vizsgálat, lelkigyakorlat, elmélkedés vagy szentségimádás során szerzett – felismeréseit tartalmazzák, másrészt olyan gondolatokat, hasonlatokat és benyomásokat, amelyeket azzal a céllal írt le, hogy később beszédeiben vagy írásaiban fel tudja őket használni.¹

Prohászkanak az Oltáriszentség titkával foglalkozó írásai között fontos csoportot képeznek az elmélkedések. A Collegium Germanicum et Hungaricum növendékeként elsajátított gyakorlat teljesen beépült napirendjébe, minek következtében napjait legalább félórás elmélkedéssel indította. Ezeknek a reggelenkénti Istenben való elcsendesedéseknek a gyümölcsként fogalmazta meg azokat a punctákat, amelyekkel esztergomi spirituális korában a papnövendékeket tanította a szemlélődésre. Prohászkanak az evangélium felett meditáló punctáinak írásos formában megszerkesztett változata, az *Elmélnedések az evangéliumról* lett korának egyik legelterjedtebb magyar lelki

¹ SCHÜTZ Antal, *Bevezetés*, in *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái I–XXV* (szerk. Schütz Antal; Budapest, Szent István Társulat, 1927–1929; a továbbiakban: *Prohászka ö. m.*) XXIII, v–ix.

olvasmánya. Ugyancsak ennek, a szerző mély, misztikus lelki életébe bepillantást kínáló műfajnak egy kiforrott tanúja – a Jézus Szíve-kultusznak szentelt – *Élő vizek forrása* című munka.²

Az elmékedések másik csoportjába tartozó művek nem belső indíttatásra, hanem felkérésre születtek. A katolikus szépirodalmi, időszaki sajtó számára a szerkesztők által meghatározott terjedelemben, eleve írásban készített, az életműkiadásban a *Magasságok felé*³ és az *Új elmékedések*⁴ című kötetekbe gyűjtött elmékedések ugyancsak a mindennapi szemlélődésből táplálkoztak, ám kidolgozottabb formájuknál és egy-egy jobban körülhatárolható témára fókuszáló jellegüknél fogva már inkább az esszé műfaj stílusjegyeit viselik magukon. Míg az *Új elmékedések* között jobbára az egyház ünnepeihez kapcsolódó írások szerepelnek, a *Magasságok felé* elmékedései változatos témákat érintenek.⁵ Ezek a költészettől a természeten át a művészetig és a teológiáig terjedő széles skálán mozgó írások – Schütz Antal plasztikus megfogalmazásával –

egy Isten kegyelméből való hívő, áhítatos, katolikus jámborságú lángelmének teljesen eredeti adekvát megnyilvánulásai; egészen sajátos himnuszok, elégiák, ditirambok és dalok [...], melyekben kifejezésre talál mindaz, ami ezt a gazdag húrú, rendkívül érzékeny lelket eltölti, mikor megihleti Isten kegyelme, amint az átszűrődik az élet, természet, történelem, emberi küzdés kozmoszán.⁶

Prohászka Eucharisziáról szóló írásainak fontos csoportját képezik végül a szó szorosabb értelmében vett teológiai szakmunkák. A csaknem kizárólag az esztergomi időszakban (1883–1904), valamely tudományos folyóirat számára készített tanulmányok – a műfajnak megfelelően – a naplójegyzetektől és az elmékedésektől eltérően nem elsősorban Prohászka belső világába engednek betekintést, hanem abba, hogy milyen teológiai és filozófiai rendszerekre támaszkodva igyekezett Prohászka az Oltáriszentség titkát az emberi ész számára a lehető legnagyobb mértékben megközelíthetővé tenni.⁷

Prohászka püspökké szentelését követően rendszeres teológiai értekezést nem írt, és – a naplójegyzeteket leszámítva – más jellegű írói tevékenysége is háttérbe szorult; egy-egy kivételtől eltekintve szóban elhangzott beszédek kiadására szorítkozott. Életének ebben a második szakaszában megnyilatkozási formáit ugyanis egyre inkább a lelkipásztor és szónok, nem pedig a

² SCHÜTZ Antal, *Bevezetés*, in *Prohászka ö. m.* VI, v–viii.

³ *Prohászka ö. m. VIII: Magasságok felé.*

⁴ *Prohászka ö. m. XIX: Új elmékedések.*

⁵ SCHÜTZ Antal, *Bevezetés*, in *Prohászka ö. m.* XXIII, v–vi; Uő, *Bevezetés*, in *Prohászka ö. m.* XIX, v.

⁶ SCHÜTZ Antal, *Bevezetés*, in *Prohászka ö. m.* VIII, v–vi.

⁷ SCHÜTZ Antal, *Bevezetés*, in *Prohászka ö. m.* XV, v–vii.

teológus szerep határozta meg. Írott formában, de felolvasásra készültek székesfehérvári püspökként kiadott pásztorlevelei, amelyekben Prohászka kitűnő papnak és pedagógusnak bizonyult,

aki biztos fogással bele tudja kapcsolni az Isten országának igazságait és követelményeit az egyszerű ember életszemléletének legszilárdabb pilléreibe, s aki zseniális leleményességgel az annyira elszegényedett magyar élet talajában is meg tudja találni azokat az ott maradt gyökérszalakat, melyekből melegebb és gazdagabb hitélet fakadhat.⁸

Oltáriszentségről szóló körlevelére is kitűnően illik Schütz Antal jellemzése, miszerint Prohászka „szinte fogható közelségben és szemléletességben” tárgyalja a „legmagasabb igazságokat is”, és „tejjé és kenyérré tudja tenni a hitnek a legmélyebb titkait is”.⁹

Prohászka Ottokár jelentős írott életműve ellenére a kortársak szemében elsősorban ünnepelt és elismert szónoknak számított. Természetesen elsősorban a nagyobb nyilvánosság előtt elhangzó szentbeszédei, illetve különféle ünnepélyes alkalmakkor elhangzott szónoklatai voltak ismertek, de ide sorolhatjuk azokat a korábbi beszédeket is, amelyeket az esztergomi szeminárium spirituálisaként mondott. Ezek a stenografált formában rögzített, illetve később részben Prohászka által hitszónoki folyóiratok hasábjain közölt esztergomi beszédek – az eredeti intimebb címzetti körből kifolyólag – számos személyes vonatkozást tartalmaznak. A tágabb közönségnek szóló eucharisztikus tárgyú homíliái és szónoklatai pedig azért különösen érdekesek, mert a közvetlenebb és élő stílussal együtt gyakran más írásainak mintegy sűrített tartalmát, lényegét tartalmazzák.¹⁰

Prohászka eucharisztikus teológiájának jobb megértéséhez hasznosnak látszik, ha az Oltáriszentséggel foglalkozó művek műfaji sokféleségének rövid áttekintése után számba vesszük a fontosabb szövegek gondolatmenetét és lényegesebb tartalmi jegyeit keletkezésük sorrendjében. E kronologikus keresztmetszet a prohászka eucharisztikus teológia időbeli kibontakozásának, az egyes gondolatok fejlődésének és hangsúlyainak pontosabb feltárásához segít hozzá.

⁸ SCHÜTZ Antal, *Bevezetés*, in *Prohászka ö. m.* IX, vi.

⁹ Uo.

¹⁰ SCHÜTZ Antal, *Bevezetés*, in *Prohászka ö. m.* XVII, v–vi.

A FONTOSABB MŰVEK GONDOLATMENETE

Naplójegyzetek

Prohászka ifjúságától haláláig – egy-egy periódust leszámítva – viszonylag nagy rendszerességgel vezetett naplót. A műfaj sajátosságainak megfelelően ezekből a személyes feljegyzésekből nem lehet Prohászkanak az Oltáriszentségre vonatkozó tanítását illetően egységes, koherens és egyetlen gondolati ívre felfűzhető képet alkotni. Prohászka eucharisztikus teológiája szempontjából a naplóbejegyzések azonban két aspektusból mindenképpen lényeges szövegek. Egyrészt arról tanúskodnak, hogy az Oltáriszentség tisztelete gyermekkorától végigkísérte életét, az átéléssel bemutatott szentmisék, a rendszeres szentségimádások és elmélkedések pedig egyre inkább elmélyítették és gazdagították az eucharisztikus Krisztushoz fűződő személyes és – bátran állíthatjuk – misztikus kapcsolatát. Másrészt a személyes tapasztalatok nyomán leszűrt teológiai meglátásoknak is fontos tanúi a naplójegyzetek, amelyekből világosan kirajzolódik az Eucharisztia titkát körüljáró, a prohászka életmű lezárásaként, már posztumusz megjelent *Élet kenyere* című kötet születésének folyamata.

A naplójegyzetek tanúsága szerint Prohászka már kisgyerekkorában, első templomi élményei kapcsán különleges szeretetre ébredt az Oltáriszentségben jelen lévő Krisztus iránt, amely élmény még több évtized távlatából is élénk emlékként élt benne:

A rózsahegyi templomban voltam először az Oltáriszentség előtt, az első szentmisén. [...] Hát a lelkem a hegyen találkozott a misztériummal – nézte azt naiv gyermekszemmel, s nem értette, hogy mennyire veszi bele magát a szeretet, mely hegyekről jön, s a hegyeket nem felejtí, sőt megérezni rajta a legunalmasabb laposságban is a hegyek tempóját. Azért megyek bátran s bizvást, mint aki hegyről jövök lendülettel, s a hegyek energiáját érzem.¹¹

Az első gyermekkori élmény nyomán Prohászka Eucharisztia iránti hódolata igen gyakran természeti képekkel együtt, különösképpen nagy hegyek és belőlük fakadó folyóvizek képével jelenik meg misztikus elmélyüléseiben. 1924. május 28-án például a következő sorokat jegyezte fel:

Az én hegyeim az oltárok, az Eucharisztia! Mily magasságok s távlatok s végtelenségek. A szemembe s a lelkembe fények hullámai csapnak. [...] Mily szédítő szeretet az Eucharisztia; az, hogy Krisztus van itt, itt,

¹¹ PROHÁSZKA Ottokár, *Soliloquia II*, in *Prohászka ö. m.* XXIV, 142. Vö. SCHÜTZ Antal, *Prohászka pályája*, in PROHÁSZKA Ottokár, *Sion hegyén* (Budapest, Szent István Társulat, 1929) 20; BARLAY Ö. Szabolcs, *Prohászka tanulmányi évei*, in *Prohászka ébresztése I-II* (szerk. Szabó Ferenc; Budapest, Távlatok Szerkesztősége, 1996–1998) I, 16.

itt... Ő, Ő maga! [...] Édes titkom, bűgő galambom, némán zúgó tengerem, mérhetetlenségbe ingerem, elszédülésem, elolvadásom, megsemmisülésem!¹²

Az élete vége felé a naplójegyzetekben feltűnő eucharisztikus misztika nem előzmények nélküli Prohászka életében. Már korai feljegyzései is arról tanúskodnak, hogy élő kapcsolatban állt az Oltáriszentségben jelen lévő Jézussal. 1880. május 28-án például azt hangsúlyozta, hogy az Eucharisztia nem szoborszerű emlék, hanem a szeretet élő emléke: „maga a szeretet [...] mint ha egy férfiú szobrában élne maga, és szeretne, mint szeretett egykor”.¹³ Nem egészen egy évtizeddel később pedig a következő, Eucharisziához fűződő bensőséges viszonyát igazoló tanúságtétel olvasható: „Mindig szerettem az Oltáriszentséget; ó, legyen ez a szeretet jellemvonása lelkennek.”¹⁴

A Naplóban is lépten-nyomon rögzített, folyamatos, élő kapcsolatból születtek a következőkben bemutatott tanulmányok, beszédek és elmélkedések. Ugyancsak a naplóbejegyzésekből értesülünk Prohászka Eucharisziáról szóló átfogó munkájának, *Az élet kenyere* létrejöttének körülményeiről. Az 1921-től¹⁵ mind gyakoribb eucharisztikus tárgyú feljegyzések után Prohászka 1924. február 6-án fogalmazta meg először egy Oltáriszentségről szóló írás kidolgozásának ötletét:

Valamit írjunk az Eucharisziáról? Ah, újat, mint fogalmat alig, hanem mint szívből fakadó meglátást [...] valami oly karikára tágult két naiv szemmel való nézését az égő csipkebokornak s a locsogó s lökésekben áradó forrásnak, a mélységeknek... valami új lendületet, új vágatást, ahogy az Inn-folyó vágat Passau fölött. Hát tegnap úgy az eszembe szökött, hogy ilyesmit lehet tenni, hiszen jobb szeretem az Urat most, mint a 90-es és a százados években.¹⁶

Az ötlet megszületésétől fogva külön feljegyzéseket készített a témáról, amelyeket 1925-ben kezdett rendszeresen kidolgozni. 1926-ban már úgy vélte, hogy néhány hónap alatt elkészül a tervezett munkával, ám a kéziratot haláláig már nem tudta véglegesíteni, így az Schütz Antal értő gondozásában, posztumusz látott napvilágot.¹⁷

¹² Vö. TAMÁS Erzsébet, *Prohászka Ottokár és Dienes Valéria rejtélyes barátsága*, in *Prohászka ébresztése* I, 148. Hasonló gondolatot fogalmaz meg: „Ah, ezek az óriások, a nagyság, moles, a hatalom szimbolumai! Itt vannak az én hegyeim: itt van az Oltáriszentség, Isten, a valóságos Krisztus, a kenyér helyén maga; itt az életének flórája, itt a szépség s az illat mámora, itt a bűbáj, a pompa entuziazmusa, ami úgy ki van öntve egy virágzó júniusi vidékre, s amit föl kell ébreszteni, hogy öröm és dal és elragadtatás legyen.”: PROHÁSZKA, *Soliloquia* II, 226.

¹³ PROHÁSZKA Ottokár, *Soliloquia* I, in *Prohászka ö. m.* XXIV, 10.

¹⁴ Uo. 149 (1889. július 28.).

¹⁵ Vö. PROHÁSZKA, *Soliloquia* II, 55.

¹⁶ Uo. 198.

¹⁷ SCHÜTZ Antal, *Bevezetés*, in *Prohászka ö. m.* XXIV, v–vi.

Az Oltáriszentség és a bölcsészet

Prohászka talán legelső tanulmányát rögtön az Eucharisziának szentelte.¹⁸ A *Magyar Sion*ban 1883 folyamán több részletben megjelent írása¹⁹ a hit és az ész összeegyeztethetőségének kérdésével foglalkozott, amit az átlényegülés katolikus tanának és a különböző filozófiai irányzatok anyagra vonatkozó elméleteinek összevetésén keresztül kívánt igazolni.

A valós jelenlét dogmájának ésszel összeegyeztethető voltát mindenekelőtt Szent Tamásnak – a legtöbb dogmatikai traktátusban is szereplő – tanításán keresztül mutatta be. Rámutatott, hogy az Arisztoteléstől átvett magyarázat, amely az anyagi világot a láthatatlan szubsztancia és a tőle elválaszthatatlan, emberi érzékszervek számára észlelhető akcidensek megkülönböztetésével írta le, megfelelő alapot kínál arra, hogy az értelem számára megközelíthető legyen az Oltáriszentség misztériuma. Isten ugyanis a kenyér és a bor akcidenseit csodálatos módon elválasztja a kenyér és a bor szubsztanciájától, és állaguktól elkülönítve, a kenyér helyébe lépő Krisztus testének szubsztanciájában tartja fenn azokat. Az eredeti arisztotelészi rendszeren Szent Tamás a transzszubsztanciáció lehetőségének elméleti magyarázásához mindenesetre annyit változtatott, hogy mivel elvi szinten elgondolható a kiterjedés nélküli anyag, ő a kiterjedést a szubsztanciától elválaszthatónak tekintette. Így tudta megindokolni, hogy bár a testek tulajdonsága a kiterjedés, Jézus teste kiterjedés nélkül lehet jelen az Oltáriszentségben.²⁰

Prohászka a következőkben vizsgált cartesianus filozófiai rendszert a hit és az ész szétválasztása mellett az Oltáriszentség filozófiai megalapozása szempontjából éppen azért kritizálta, mert Descartes szubjektív rendjében a létező kétféle – szellemi és anyagi – szubsztancia közül az anyagi szubsztancia lényegét a kiterjedéssel azonosította. Következésképpen „nincs rendszer, mely oly nehézvé tenné az Oltáriszentség magyarázatát, értem az ellenmondás távoltartását, mint Cartesius tana, mely a kiterjedést testnek hirdeti”.²¹

A Descartes utáni filozófiát áttekintve Prohászka Spinoza panteista monizmusát és az angolszász filozófia (Locke, Hume, Berkeley) szkepticizmusát minden további nélkül elutasítja, ám kísérletet tesz arra, hogy a mechanikus, illetve dinamikus szemléletet képviselő irányzatoknak a keresztény hittel és az Oltáriszentség katolikus tanával összeegyeztethető elemeit számba vegye. Míg Descartes tanai és a modern kémia eredményei nyomán az

¹⁸ SCHÜTZ Antal, *Bevezetés*, in *Prohászka ö. m.* XV, vii.

¹⁹ DR. PETHEŐ [PROHÁSZKA Ottokár], *Az Oltáriszentség és a bölcsészet I–III*, in *Magyar Sion* (1883) 641–655, 801–814, 890–905.

²⁰ PROHÁSZKA Ottokár, *Az Oltáriszentség és a bölcsészet*, in *Prohászka ö. m.* XV, 3–11.

²¹ Uo. 16.

anyag lényegét a kiterjedésben kereső és a testeket végső soron oszthatatlan anyagi részecskékből felépülő entitásoknak tekintő materialista atomizmus tanait tévesnek tekinti, az atomokat „kiterjedéssel és ellentállással” ellátott szubsztanciaként felfogó atomizmust elfogadhatónak tartja. Ez az irányzat ugyanis már messze áll „a vastag materializmustól”, mert a test lényegének magyarázatához valamiféle erőt feltételez. „Mihelyt pedig erő lép a test magyarázatába, nincs idegenkedés az Oltáriszentségtől, nincs okunk rendszerükben ellentmondást föllelni, hisz az ellentállás erő, s az erő működhetik is, nem is.”²²

Már ebből a megállapításból is kitűnik, hogy Prohászka felfogásához a mechanikus magyarázatoknál közelebb állnak a dinamikus szemléletet képviselő nézetek. Éppen ezért kifejezetten dicsérő hangon szól a „hívő keresztény” és az „Oltáriszentséget imádó” Leibnizről, aki Pythagoras tanításához hasonlóan nem a kiterjedést tekintette a test lényegének, hanem a számot, mennyiséget, végső soron valamiféle erőt. Leibniznél így „az állag tehát végelemeiben nem egyéb, mint oszthatlan vagyis részekkel nem bíró egyszerű erő”.²³ Ebből az állításból építkeznek a Szent Tamás-i szubsztancia–akcidens különbségtétellel sok szempontból összeegyeztethető különféle dinamista filozófiák, melyek kis eltérésekkel érvényes közös definíciója szerint az anyag láthatatlan szubsztanciája „egyszerű, részekkel nem bíró, de hatékony, s hatékonyságában az anyag tulajdonságait reprodukáló erő”.²⁴ Ennek a Leibnizsel kezdődő filozófiai fordulatnak nagy jelentőséget tulajdonított Prohászka az Oltáriszentség tisztelete szempontjából, mert úgy vélte, hogy „minél jobban tisztítja a filozófia a tapasztalat után valóságnak látszó fogalmakat, minél távolabb áll a tudományos ismeret azon meggyőződéstől, hogy érzékei felderítik előtte a lényeket: annál kisebb ellentállást fog találni a hit a nagy titok elfogadásában.”²⁵

Jóllehet Prohászka alapvetően kritikusan viszonyult Kant filozófiájához, mégis a skolasztikus filozófia állításával összeegyeztethetőnek tekintette Kant anyagról szóló elméletét. Kant ugyanis azt a nézetet képviselte, hogy az anyagi szubsztancia két ellentétes erőnek, a „taszító és vonzó erőnek” köszönheti kiterjedését. Anélkül, hogy Prohászka lándzsát tört volna a dinamista irányzatok bármely változata mellett, az egyszerű, kiterjedés nélküli erőkből konstruált anyag elméletét alkalmasnak tartotta az Oltáriszentség titkának modellezésére. Elismerte ugyanis, hogy a skolasztikus tanok túlzott merevsége nehézkessé teszi a modern természettudományokkal folytatott párbeszédet. Ő maga ezzel szemben – kifejezetten utalva a Római Iskola

²² Uo. 19.

²³ Uo. 24.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo. 25.

mestereire – nem tekintette összeegyeztethetetlennek a természettudományt és a keresztény filozófiát. Sőt, Franzelinnek a transzszubsztanciációt részben Leibniz tanai alapján magyarázó nézeteit idézve a természettudomány és a teológia összeegyeztethetősége mellett áll ki.²⁶

Az apologetikus szándékkal írott, a hit és az ész összeegyeztethetőségét védelmező tanulmányában Prohászka még nem egészen önálló hangon szólal meg, hanem más szerzők – például római tanárai – álláspontjára támaszkodik. Az azonban, hogy az Oltáriszentség titkát, illetve a transzszubsztanciáció tanát nem kizárólag a skolasztikus filozófia eszközeivel tekinti megokolhatónak, hanem a természettudományos eredményeket és más filozófiai irányzatokat is számba vesz, már az első írásában mutatja szellemi nyitottságát. A dinamikus filozófia iránti szimpátiája egyúttal a később kibontakozó életfilozófiákhoz sorolható, életet, életerőt hangsúlyozó szemléletét is előre vetíti.

Fractio panis

Prohászkanak az Oltáriszentség témakörével foglalkozó következő jelentősebb műve mintegy másfél évtizeddel később ismét a *Magyar Sion*ban jelent meg.²⁷ A *Fractio panis* című tanulmány apropója a Priscilla-katakombában Joseph Wilpert által feltárt görög kápolna kenyértörést ábrázoló freskójának napvilágra kerülése volt. Prohászka ezt a felfedezést a protestáns történeti kritika azon állításának cáfolására kívánta felhasználni, miszerint a kereszténységben a kultusz – és azon belül a szentmiseáldozatot bemutató istentisztelet – nem az őskeresztény egyház sajátja, hanem az eredeti tiszta kereszténység pogány hatásra bekövetkezett torzulása.²⁸

A tanulmány Prohászka eucharisztikus teológiájának szempontjából különösen módszertani újdonsága miatt érdekes. Annak érdekében ugyanis, hogy az eucharisztia áldozat jellegét és így az Oltáriszentségre vonatkozó katolikus dogma egyik fontos elemét az őskeresztény kortól igazolja, egyszerre támaszkodik biblikus és liturgiátörténeti érvekre. Prohászka abból indult ki, hogy úgy a katakombák képei, mint a mindenkori liturgikus kultusz valamilyen módon az oda járó keresztények hitbeli meggyőződését tükrözték. Ez alapján amellet érvelt, hogy „ha találunk képeket, melyek ezt a kultuszt mint áldozatot megjelenítik, ezek a dogmatikának leghatalmasabb tradicionális érveiként szolgálhatnak”.²⁹

²⁶ Uo. 26–32.

²⁷ DR. PETHŐ [PROHÁSZKA Ottokár], *Fractio Panis*, in *Magyar Sion* (1897) 81–95.

²⁸ PROHÁSZKA Ottokár, *Fractio panis*, in *Prohászka ö. m.* XV, 167–169.

²⁹ Uo. 168.

Prohászka elismeri, hogy a Priscilla-katakomba görög kápolnájának *fractio panis* freskója elsődlegesen kétségkívül a csodálatos kenyérszaporítás bibliai jelenetét ábrázolja, miként azt az öt kenyér és két hal egyértelműen jelzi. Ugyanakkor amellet érvel, hogy a kenyérszaporítás csodáját a keresztények kezdettől az eucharisztia előképének tekintették. Mindenekelőtt más katakombák ikonográfiai programjára, valamint más korai ábrázolásokra hivatkozva általában igazolja, hogy a bibliai jelenetek a keresztény igazságok szimbolikus megjelenítését szolgálták. A kenyérszaporítás jelenetét illetően pedig kiváltképp biblikus érveléssel támasztja alá, hogy azt „az eucharisztia előképének nézték, vagyis a szentáldozás szimbólumának. Az evangélium maga teszi ezt, mert Szent János a kenyérszaporítás történetéhez a 6. fejezetben csatolja az Úr Jézus vonatkoztatását arra az ételre, melyben a saját maga testét és vérért fogja nyújtani.”³⁰

Összegzésében Prohászka beismeri ugyan, hogy az újonnan feltárt ókeresztény katakombafreskók kenyértörés-jelenete nem járul közvetlenül hozzá annak a dogmatörténeti kérdésnek a megválaszolásához, vajon az eucharisziát áldozatként értelmezték-e, a felfedezés liturgiátörténeti jelentőségét hangsúlyozva mégis arra mutat rá, hogy ez az ábrázolás is megerősítheti az egyházatyák erre vonatkozó írásos tanúságtételét.³¹

Olaj és kenet – Uram! Te tudod, hogy szeretlek

Prohászka az útjára induló *Örökimádás* című folyóirat kvázi vezércikként írta 1900-ban *Olaj és kenet* című cikkét.³² Az írásban – mintegy már előreve-títve későbbi írásainak egyik jellemző megközelítési módját – az Oltáriszentség misztériumának kettősségéről elmélkedik. Gondolatmenete abból indul ki, hogy az üdvösség titkai kihívás elé állítják az emberi értelmet, ám a szív számára megnyugtatót jelentenek. A misztériumokban ugyanis a végtelen Isten úgy érintkezik a véges emberrel, hogy miközben korlátozott eleménk számára felfoghatatlanul idegennek és távolinak tűnik, a szívhez egészen közel áll.

Ez a kettősség különösen is az Isteni szeretetről és közelségről egészen sajátos formában tanúságot tévő Oltáriszentségben jelentkezik. Prohászka ezért azt hangsúlyozza, hogy az Eucharisztia misztériumának teljesebb megértéséhez szükséges ugyan, de nem elégséges az Oltáriszentségről szóló tudományos, elméleti eszmefuttatás. Mivel ugyanis az Oltáriszentség nem csupán idegen titok, hanem maga a szeretet, a szív eszközeivel és nyelvezetével

³⁰ Uo. 172.

³¹ Uo. 176–178.

³² PROHÁSZKA Ottokár, *Olaj és kenet*, in *Örökimádás* (1900) 1/1–3 = *Prohászka ö. m.* XIX, 279–281.

is közelednünk kell hozzá. Erre ad példát Mária Magdolna, aki megérezte – és itt Prohászka már az intuíció fogalmat használja! –, hogy Krisztust mindenekelőtt szeretni kell, mégpedig saját emberi módunkon: Mária Magdolna ezt az Úr lábára öntött drága kenettel fejezte ki. Prohászka kiemeli, hogy Mária Magdolna minden hívő számára példa abban, hogy mindenki képes különösebb szellemi felkészültség, külön tanulás nélkül szeretni. Krisztus pedig az őszinte szeretetből fakadó közeledést semmiképpen sem utasítja el.

A megkezdett gondolatmenetet Prohászka az *Örökimádás* 1900-as évfolyamának hasábjain tovább folytatja *Uram! Te tudod, hogy szeretlek* című írásában.³³ Az ember Istenhez közeledésének módját hangsúlyozó korábbi elmélkedéssel szemben azonban itt már azt állítja középpontba, hogy az Oltáriszentség Isten emberhez való közeledésének kitüntetett helye. Ezen misztérium felfogása és hittel való elfogadása kapcsán egyfelől a hit és az ész összeegyeztethetőségét hangsúlyozza, másfelől arra emlékeztet, hogy az ember egész – értelemmel, akarattal, érzellemmel bíró – személyiségét szem előtt kell tartani. Rámutat, hogy amennyiben az ember tisztában van saját korlátaival, kételkedés helyett elfogadó módon közeledik a közvetlenül nem érzékelhető és önmagában meg nem ismerhető szellemi világ létezésé felé, akkor pszichéje természetszerűen megnyílik a szeretettel közeledő Isten felé, a hitre.

Az engesztelés szelleme

Az 1901-ben szintén az *Örökimádás* hasábjain megjelent *Az engesztelés szelleme* című tanulmányban Prohászka az Oltáriszentség tiszteletének történeti kibontakozását áttekintve és az eucharisztikus lelkeségnek a Jézus Szíve-tisztelethez fűződő szoros kapcsolatára rámutatva kíván az Eucharisztia tiszteletének engesztelő dimenziójára összpontosítani.³⁴ Megállapítja, hogy a korai keresztény évszázadokban az Oltáriszentségben jelen lévő Krisztus áldozatának követése állt a középpontban, és a 10–11. századok során is csupán a bűnbánó lelkület összefüggésében merült fel az engesztelés szempontja. Az Oltáriszentség tisztelete körül kialakuló engesztelő hódolat csak a 13. században jelentkezett, amikor már nemcsak az elkövetett személyes bűnökért kívánták a megsértett Istent engesztelni, hanem megjelent az a felfogás, hogy Krisztus kínszenvedése valamiképpen a nagypénteki keresztthalál után is jelenvaló, így a hívő részvétellel egyesülhet a jelenben megsértett isteni szív szenvedéseivel.

³³ PROHÁSZKA Ottokár, *Uram! Te tudod, hogy szeretlek*, in *Örökimádás* (1900) 3/65–69 = *Prohászka ö. m.* XIX, 281–286.

³⁴ PROHÁSZKA Ottokár, *Az engesztelés szelleme*, in *Örökimádás* (1901) 2/33–35 = *Prohászka ö. m.* X, 92–95.

Prohászka a hozzá oly közel álló Jézus Szíve-tisztelethez kötődő engesztelő szellem történelmi megjelenését nyomon követve egyfelől annak a felismerésnek jelenre vonatkozó érvényét hangsúlyozza, hogy Jézus az Oltáriszentségben engesztelő, résztvevő szeretet vár. Másfelől pedig kiemeli, hogy a Jézus Szíve-tisztelet arra a felismerésre vezet a híveket, hogy a megdicsőült Krisztus továbbra is érzékeny az emberek szenvedéseire: „Azért tudjuk oly közvetlenül emberi indulatokkal szeretni Jézust az Oltáriszentségben, mert minden tekintetben az emberileg érző szívet tiszteljük körünkben; ez az emberileg érző szív kelti föl az őt szerető lelkekben az engesztelésnek áhítátát.”³⁵

Az Oltáriszentség szelleme

Prohászka 1901-es *Az Oltáriszentség szelleme* című homíliája az Eucharisztia példáján mutatja be hit és szeretet kapcsolatát.³⁶ Ennek az összefüggésnek bemutatására azért az Oltáriszentséget tekinti a legalkalmasabb példának, mert „a kinyilatkoztatásnak semmiféle más pontján nem lett nekünk oly meleg, oly kedves, oly vonzó az Isten, mint itt”.³⁷ Ez a különös közelség eredményezi, hogy bár az Eucharisztia fizikáját nehéz megérteni, pszichológiája, a „forró szeretet” mindenki számára átélhető. Az Eucharishtiában megmutatkozó szeretet mindenekelőtt egyesülést kíván: a végtelen Isten ereszkedett le benne, hogy egyesülhessen az emberrel. Istennek ez a közelsége pedig az emberből is a közeledés vágyát hívja elő: miként a vérfolyásos asszony, a hívő sem csupán gyógyulásra vágyik, hanem Isten közelségére, érintésére is. Sőt a közelséggel sem elégszik meg, hanem olyan egyesülésre törekszik, amely az egész ember számára örömet, élvezetet jelent. Prohászka ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy ez az érzelmi kapcsolat nem tekinthető szentimentalizmusnak, hanem az autentikus szeretet sajátja, hogy erős érzelmeket vált ki. Ráadásul az Oltáriszentségben közel lévő Istennel való egyesülés nemcsak kellemes érzelmekkel jár, hanem Krisztus szenvedéseiben való engesztelő részvételt is igényel. „Non vivitur in amore sine dolore” – idéz Prohászka, és hozzáteszi: „az ő sebére balzsamot nálunk keres”.³⁸ Az Oltáriszentség szelleméről szóló beszéde így végül ismét a Szent Szív tisztelésével kapcsolja össze az eucharisztikus áhítatot: „Az Oltáriszentségből kilép felénk a Szív, a Szent Szív s szeretetét töviskoszorúval köríti s örömeit panaszkodó szenvedéssel keseríti, hogy kicsalhassa szívünkéből a résztvevő

³⁵ Uo. 95.

³⁶ PROHÁSZKA Ottokár, *Az Oltáriszentség szelleme*, in *Örökimádás* (1901) 12/357–360 = *Prohászka ö. m. XVIII*, 172–176.

³⁷ Uo. 172.

³⁸ Uo. 175.

szeretemben, a dicsőségéért buzgó lángadozásban a neki oly édes, az őt végleg boldogító viszonzást.”³⁹ Konklúziója ezért az, hogy az Eucharishtiában végbemenő egyesülés Krisztussal a hívő szívében is szeretetet gyújt, ami nem csupán viszonzó szeretet, hanem a világ felé kiáradó szeretet is egyben.

Az élet forrása

Az *Örökimádás* hasábjain megjelent *Az élet forrása* című írásában Prohászka XIII. Leó pápának az 1902-ben Budapesten tartott (nemzeti) eucharisztikus kongresszus napirendjén is szereplő *Mirae caritatis* kezdetű, Eucharishtiáról szóló apostoli körlevele apropóján elmélkedik az Oltáriszentségről.⁴⁰ Abból kiindulva, hogy a dokumentumban a pápa a tudomány, a kultúra és a művészet eszközeivel az életet kereső emberiség elé az Oltáriszentséget állítja mint az igazi élet forrását, Prohászka is az Eucharisztia életet adó voltának néhány aspektusát járja körül.

Prohászka elsősorban a szentáldozásra mint Krisztussal való egyesülésre koncentrál. Rámutat, hogy ez az egyesülés egyfelől szemlélődő megnyugvást jelent Krisztus közelségében, miként például Mária csendes kontemplációja az Úr lábánál Bethániában vagy az emmauszi tanítványok kesergő lelkének megnyugvása az ismeretlen vándor mellett. Másrészt azt hangsúlyozza, hogy az Oltáriszentségben való egyesülés azért is hat nyugtatóan az emberre, mert mint Krisztus megváltó művének jelen lévő emlékezete a hitet is megerősíti. Prohászka ezért arra buzdít, hogy a keresztények legyenek az Eucharisztia élő tanúi életükkel, azaz a szentáldozás erőforrásaira támaszkodva változzanak új emberré. Ebben az elváltozásban, azaz abban, hogy a cupiditas helyett a caritas válik uralkodóvá az emberi szívben, éppen az Eucharisztia vétele lehet az ember legnagyobb segítsége, mivel az „Úr Jézussal egyesülve a »castissima caro sopit concupiscentiam«, a legtisztább, a legszűziesebb test érintése a mi forró vérünk törvényét megtöri”.⁴¹

Az Oltáriszentség diadala

Az Örökimádás-templom építésének 1904. évi megkezdésekor elmondott, majd *Az Oltáriszentség diadala* címen publikált szentbeszédében Prohászka az egyházzal mint Krisztus-hordozóról beszélt.⁴² Arra hivatkozva, hogy az

³⁹ Uo. 176.

⁴⁰ PROHÁSZKA Ottokár, *Az élet forrása*, in *Örökimádás* (1906) 9/258–262 = *Prohászka ö. m.* XIX, 286–291.

⁴¹ Uo. 290.

⁴² *Prohászka Ottokár beszéde*, in *Alkotmány* (1904. máj. 20.) 6–7; PROHÁSZKA Ottokár, *Az Oltáriszentség diadala*, in *Prohászka ö. m.* XVIII, 176–182.

Eucharisztia az egyház legjellemzőbb titka, ennek a Krisztus-hordozásnak különleges formájaként említette az Oltáriszentség szolgálatát. Hangsúlyozva, hogy az Eucharisztia a természetfeletti rend legjobb földi kifejeződése, mert az üdvtörténetben itt valósul meg legteljesebben Isten velünk léte, az egyház három sajátos feladatára mutatott rá: „Az első, hogy az Eucharisziát megőrizze; a második, hogy sokszorosítsa; a harmadik, hogy megdicsőítse.”⁴³

A megőrzés feladatát Prohászka szerint a történelemben úgy teljesíti az egyház, hogy mindenhol, ahová eljutott, templomot épített számára. A megsokszorozás feladatának a szentségi papság átadásával és a papok által bemutatott szentmiséken újra és újra jelenvalóvá tett kereszttáldozat ünneplésével felel meg. A dicsőítést pedig az élő emlékezet valósítja meg legteljesebben. Prohászka ezért arra emlékeztet, hogy „az anyaszentegyház életté vált eucharisziát sürget”, mert az „isteni élet az emberben az Úrnak legszébb memoriája, leghathatósabb apológiája”.⁴⁴

Elmélkedések az evangéliumról

1908-ban jelentek meg nyomtatásban Prohászkanak esztergomi spirituális korában a napi elmélkedéshez adott pontjai. Az *Elmélkedések az evangéliumról* címen összegyűjtött szövegekben⁴⁵ három összefüggő elmélkedésfüzért találunk, amelyek az Eucharisziáról szólnak. Az első ilyen sorozat a János-evangélium hatodik fejezetének egy-egy versét kommentálja,⁴⁶ a második egység nagycsütörtök evangéliumi szakaszaiban mélyed el,⁴⁷ a harmadik pedig úrnapja ünnepének apropóján született elmélkedéseket tartalmaz.⁴⁸

A Jn 6 egy-egy verséről szóló elmélkedésekben máshol is megfogalmazott gondolatokkal találkozunk. A Jn 6,24 kapcsán Prohászka például arra hívja fel a figyelmet, mennyire erőteljes kifejezése az emberi lélek Isten utáni örök vágyának az, hogy Jézus élő kenyérként táplálékul adja magát az embernek.⁴⁹ Ez teszi lehetővé a teljes egyesülést Krisztussal. A Jn 6,51-ről elmélkedve a kenyér jellemzőin keresztül mutat rá az Oltáriszentség hatásaira: a jó kenyérhez hasonlóan az Eucharisztia is ízletes, felfrissít és erősít, va-

⁴³ Uo. 178.

⁴⁴ Uo. 181.

⁴⁵ PROHÁSZKA Ottokár, *Elmélkedések az Evangéliumról* (Székesfehérvár, Buzárovits Gusztáv esztergomi nyomdája, 1908).

⁴⁶ *Prohászka ö. m.* VI, 249–252.

⁴⁷ *Prohászka ö. m.* VII, 31–45.

⁴⁸ *Prohászka ö. m.* VII, 193–212.

⁴⁹ PROHÁSZKA Ottokár, *Krisztus megígéri az Oltáriszentséget Kafarnaumban*, in *Prohászka ö. m.* VI, 248–249.

lamint olyan vendégséget jelez, amely nyugalommal és vigasztalással tölti el azt, aki részesül belőle. A kenyérhez hasonlít végül az Oltáriszentség abban is, hogy visszahat a testre, és nemesebbé alakítja az ember testi dimenzióját is.⁵⁰ A Jn 6,64-et kommentálva Prohászka más szövegeihez hasonlóan az Oltáriszentség három tényezőjét: Isten jelenlétét, a Krisztussal való egyesülést, valamint azt emeli ki, hogy az egyesülés révén az Eucharisztia az ember tevékenységének princípiuma akar lenni.⁵¹ A Jn 6,58 vers kapcsán végül a szentáldozás néhány hatását sorolja fel: az Eucharisztia bensőséges szeretetre nevel, megtisztítja és kiemeli az embert érzékiségéből, és az áldozat szellemét plántálja belé, amennyiben megtanítja részt venni Krisztus szenvedésében.⁵²

A nagycsütörtöki ünnep alkalmával mindenekelőtt az utolsó vacsora eseményei felett elmélkedik Prohászka. Felidézi Jézus szeretettől telített érzelmeit, amelyek különösen a lábmosás alázatos cselekedetében jelennek meg. Szemléli az Oltáriszentség alapításának eseményét és hálásan emlékezik Krisztus áldozatára, amely egyedüli váltságdíj lehetett Istennek az emberi bűnökért. Végül a szentmisét alapító szavak felett elmélkedve hangsúlyozza, mekkora kincs, hogy az eucharisztia áldozatát jelenítheti meg az egyház.⁵³

A következő két elmélkedésben az átváltoztatás szavai állnak Prohászka figyelmének középpontjában. Az „ez az én testem” kijelentés kapcsán egyrészt a hit jelentőségére mutat rá: arra, hogy Istennek az emberétől egészen eltérő gondolatait ésszel nem lehetséges megérteni, csak szeretetben. Másrészt azt emeli ki, hogy az értünk adott test Krisztus értünk, helyettünk – és bűneinkért – adott életáldozata.⁵⁴ Az „ez az én vérem” kijelentés esetében elenben arra emlékeztet, hogy az értünk ontott vér az embert éltető erő, életenergia, amely a vértanúságig menő bátorságot önt szívünkbe.⁵⁵ A szent vérről szóló következő elmélkedés szintén azt emeli ki, hogy az örökkévalóság energiája dolgozik benne, amely egyrészt megtisztítja az embert, másrészt életet ad neki, amennyiben mint szőlőtőhöz, Krisztushoz kapcsolja.⁵⁶

Egy újabb elmélkedésben a Mt 26,28 versből kiindulva Prohászka Jézus utolsó vacsorán tapasztalt érzelmei közül kettőt emel ki: az engesztelésre kész áldozat szellemét, valamint a közbenjáró imádkozó-könyörgő lelkületet. Együttal arra buzdít, hogy csatlakozzunk Krisztus érzelmeihez: dicsérjük

⁵⁰ PROHÁSZKA Ottokár, „Én vagyok az élő kenyér, ki mennyből szállottam alá” (Ján. 6,51), in *Prohászka ö. m.* VI, 249–250.

⁵¹ PROHÁSZKA Ottokár, *Az Eucharisztia elevenítő szellem*, in *Prohászka ö. m.* VI, 250.

⁵² PROHÁSZKA Ottokár, „Aki eszik engem, ő is él énérttem” (Ján. 6,58), in *Prohászka ö. m.* VI, 251.

⁵³ PROHÁSZKA Ottokár, *Az utolsó vacsora hangulata*, in *Prohászka ö. m.* VII, 31–33.

⁵⁴ PROHÁSZKA Ottokár, „Ez az én testem”, in *Prohászka ö. m.* VII, 33–34.

⁵⁵ PROHÁSZKA Ottokár, „Ez az én vérem”, in *Prohászka ö. m.* VII, 34–35.

⁵⁶ PROHÁSZKA Ottokár, *A szentvér ereje*, in *Prohászka ö. m.* VII, 35.

áldozatáért, tanuljunk tőle engesztelést és kapcsolódjunk bele imáiba.⁵⁷ Az „*Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*” című elmélkedés a szentmiseáldozatban megtörve megjelenő Krisztus érzelmeit veszi számba. Az aláztosan kiüresedő, a reszketve szenvedő, valamint az áldozathozatalra mindezek ellenére elszánt Krisztus felidézésével Prohászka az elmélyült misehallgatásra kíván buzdítani.⁵⁸

A következő két elmélkedés az úrvacsora különféle aspektusaira mutat rá. Előbb annak vendégség jellegéből kiindulva a Krisztussal való közösségre lépés három dimenziójára hívja fel Prohászka a figyelmet. Az áldozásban egyrészt az élni akaró, életet megújító Jézussal lépünk közösségre, és ez megtisztulást és szeretetet eredményez. Másrészt a halálba induló Jézushoz kapcsolódunk, amiből áldozatkészség fakad. Harmadsorban pedig a feltámadásra induló Krisztussal egyesülünk, ami arra int, hogy „a szeretet nem halni tanít s ha halált kíván, a több életért teszi”.⁵⁹

Az *igazi Úrvacsora* című elmélkedésben *Az élet forrása* című – fentebb idézett – szöveg gondolatmenetére bukkanunk, amikor a gazdagabb és mélyebb élet nyitját a Krisztussal való egyesülésben jelöli meg, és ezen egyesülés hatásai közül a lélek megnyugvását, a hit megerősödését, és a cupiditasnak a caritas általi legyőzését mutatja be.⁶⁰ Ugyancsak máshol is előforduló gondolat szerepel a *Kell áldozat, s Krisztus az* című elmélkedésben: a szentmisében bemutatott igazi áldozat nem más, mint Jézus engesztelő Szíve.⁶¹

A nagycsütörtök ünnepe köré szerveződő elmélkedéseket a szentáldozásról szóló négy szöveg zárja. Prohászka elsőként a méltatlan áldozásról szól. Rámutat, hogy ez bűn a hit ellen és Krisztus szeretete ellen, aki közel akar lenni az emberhez.⁶² Ezt követően a szentáldozásra való felkészüléshez ad szempontokat, illetve két elmélkedésmintát kínál az áldozás utáni hálaadás-hoz. Az előkészülethez három lépést javasol: úgy tekinteni fel Krisztusra, mint a pusztai vándorlás során a megmártak tekintettek a rézkigyóra; azzal a bizalommal közeledni Krisztushoz, hogy tőle nyerünk életet; és szeretettel közeledni hozzá, ami lehetővé teszi, hogy örömmel fogadjuk a találkozást és megnyugodjunk benne.⁶³ Prohászka a hálaadáshoz szintén több lépést ajánl: előbb tekintsünk hódolattal, királyként Krisztusra, majd az emberséges Urat felismerve benne vezessük lelkünk hajlékába. Ebből a találkozásból fakadhat fel a dicséret, és származhat belső megnyugvás és pihenés.⁶⁴ A másik ja-

⁵⁷ PROHÁSZKA Ottokár, *Jézus áldozat-érzelmei az Eucharishtiában*, in *Prohászka ö. m. VII*, 36.

⁵⁸ PROHÁSZKA Ottokár, „*Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*”, in *Prohászka ö. m. VII*, 37.

⁵⁹ PROHÁSZKA Ottokár, *Az Úrvacsora életközösség Krisztussal*, in *Prohászka ö. m. VII*, 37–38.

⁶⁰ PROHÁSZKA Ottokár, *Az igazi Úrvacsora*, in *Prohászka ö. m. VII*, 38–40.

⁶¹ PROHÁSZKA Ottokár, *Kell áldozat, s Krisztus az*, in *Prohászka ö. m. VII*, 40–41.

⁶² PROHÁSZKA Ottokár, *A méltatlan áldozás*, in *Prohászka ö. m. VII*, 41–42.

⁶³ PROHÁSZKA Ottokár, *Előkészületünk a szentáldozáshoz*, in *Prohászka ö. m. VII*, 42–43.

⁶⁴ PROHÁSZKA Ottokár, *Hálaadás a szentáldozás után*, in *Prohászka ö. m. VII*, 43–44.

vasolt hálaadó szemlélődés szerint előbb kéréssel forduljunk Krisztushoz, majd az ő tekintetével vizsgáljuk meg bensőnket, végül pedig ajánljuk fel neki magunkat.⁶⁵

Az evangéliumról szóló elmélkedések között úrnapijához kapcsolódóan találjuk a harmadik nagyobb Eucharisziáról szóló egységet. Az úrnapiját egyfelől a három isteni erénnyel jellemzi: az ünnep a világban jelenvaló Istenről tanúságot tevő hit, a nehézségekkel, kihívásokkal, kudarcokkal szemben az ember szívébe bátorságot öntő remény, valamint Jézus boldogító jelenléte által megszülető szeretet ünnepe.⁶⁶ Másfelől azt emeli ki, hogy ez az ünnep miként ellensúlyozza nagycsütörtök és nagypéntek áldozatos jellegét. Úrnapja ugyanis a győzelem ünnepeként bátorságot, tetterőt, áhítatot, Isten iránti mélységes bizalmat és az Oltáriszentséget nekünk adó egyház iránti szeretetet ébreszt a hívőben.⁶⁷

Prohászka külön két elmélkedést szentel az Oltáriszentség iránti áhítatnak is: egyrészt az igaz áhítat négy követelményét – az alázatot, a szívtisztaságot, a vonzalmat és az engesztelő lelkületet – mutatja be,⁶⁸ másrészt azt taglalja, miért az Oltáriszentség tisztelete a legfőbb katolikus áhítat. Itt van ugyanis hozzánk legközelebb a valóságos Krisztus, akinek egész földi életén végighúzódó hivatása Isten imádása: az „Oltáriszentségben egybe van foglalva Betlehem, a Tábor, és Golgota: az édes, a fényes, a könnyes imádság”.⁶⁹ A megtestesüléssel jelenik meg ugyanis olyan ember a földön, aki Istennek igazán tetsző imát képes mondani; az Oltáriszentségben folytatódik a Tábor-hegy színeváltoztató imádsága, és válik jelenvalóvá a küzdelem imája, mely a Golgotán hangzott el.⁷⁰

Több elmélkedés a praesentia realis misztériumára épül. A *Jézus velünk* címűben például utalva arra, mennyivel tökéletesebb jelenlét az Eucharisztia, mint Isten jelenléte a pusztában vándorló nép mellett, gyakori szentségimádsásra buzdít, „hogy beszéljünk vele, hogy hódoljunk neki, hogy tanácsot s erőt kérjünk tőle, hogy meneküljünk hozzá s elsírjuk szívébe bajainkat”.⁷¹

Prohászka külön elmélkedésekben tér ki az eucharisztikus Jézus néhány jellemzőjére is. Az egyik szövegben az Oltáriszentségben jelen lévő Krisztust mint áldozatként közénk jövő megváltót, hibáinkra és lelki sebeinkre is gyógyulást hozó orvost és nem csupán ismereteket átadó, de azok elsajátítá-

⁶⁵ PROHÁSZKA Ottokár, *Más hálaadás a szentáldozás után*, in *Prohászka ö. m.* VII, 44.

⁶⁶ PROHÁSZKA Ottokár, *Úrnapi*, in *Prohászka ö. m.* VII, 193–194.

⁶⁷ PROHÁSZKA Ottokár, *Az Úrnapi hangulata*, in *Prohászka ö. m.* VII, 194–196.

⁶⁸ PROHÁSZKA Ottokár, *Az Oltáriszentség iránti áhítatunk négy követelménye*, in *Prohászka ö. m.* VII, 196–197.

⁶⁹ PROHÁSZKA Ottokár, *Az Oltáriszentségből való a katolikus áhítat*, in *Prohászka ö. m.* VII, 198.

⁷⁰ Uo. 197–199.

⁷¹ PROHÁSZKA Ottokár, *Jézus velünk*, in *Prohászka ö. m.* VII, 201.

sának készségeit is biztosító, életet adó tanítót állítja elénk.⁷² Másutt az egyház ünnepeinek megjelenítőjeként ír az Eucharisziáról, amelyben a húsvéti Krisztus élete folytatódik, amelyben Krisztus lángoló szeretettel pünkösdi lelket önt a hívekre, sőt, amelyben mint örömünk forrásában, minden ünnepünk alapja áll.⁷³ Az Oltáriszentség fontos jellemzője továbbá Prohászka számára, hogy az az egyház kincse. A thesaurus noster kifejezés három dimenziót hordoz: jelenti azt, hogy mint kincs felé szeretettel, örömmel és lelkesüléssel fordul az egyház; azt továbbá, hogy mint gyöngy egyúttal az egyház ékessége is, végül pedig azt, hogy az Oltáriszentség mint „a cédrus sasoknak való veleje” olyan értékes táplálék, amelyért meg kell küzdeni, amelyhez fel kell emelkedni.⁷⁴

Prohászka elmélkedéseiben végül a lelki élet forrásaként és példajaként jelenik meg az Oltáriszentségben jelen lévő Krisztus. Nemcsak Istennel való egységre, önátadásra, áldozatos lélekre neveli a hívő lelkét,⁷⁵ hanem a megszentelődés forrása is. A penitenciatartás mellett ugyanis a gyakori szentáldozás a tiszta erkölcsiség megteremtésének alapja, hiszen azáltal válunk igazán Krisztushoz hasonlóvá, ha testének és vérének vétele végzi bennünk az átalakítás művét.⁷⁶ Az Eucharisztia egyúttal az emberi szeretetre is nevelő hatással van annak mind „passzív” gyengéd, mind „aktív” tevékeny és küszködő dimenziójában.⁷⁷ Az Oltáriszentség mint áldozat végül az „engesztelés szellemét leheli”, ezért a szentáldozásban részesülőt „megszállja Krisztus lelke”, és maga is engesztelővé válik: „az áldozatra szánja rá magát: dolgozni, küzdeni, szenvedni akar Jézusért”.⁷⁸ Az *Úrvacsora hangulata* című elmélkedésében Prohászka máshol is megfogalmazott gondolatokkal, ám egészen misztikus hangvétellel írja le a szentáldozás hatásait. Az Oltáriszentség nemcsak Krisztussal való egyesülés és belőle nyert élet, hanem egyúttal Krisztus belénk költözése is. Ahogy Prohászka fogalmaz: „Az Eucharisztia nemcsak szimbolikus, hanem szubstanciális csók; akit ajkaim érintenek, az szívembe száll. Ajkaimban lelkem nyílt meg s Krisztust elcsókolva, őt, életét zárta magába.”⁷⁹

⁷² PROHÁSZKA Ottokár, *Az eucharisziás Jézus Megváltónk, orvosunk, tanítónk*, in *Prohászka ö. m.* VII, 203.

⁷³ PROHÁSZKA Ottokár, *Jézus az Oltáriszentségben a mi húsvétünk*, in *Prohászka ö. m.* VII, 204.

⁷⁴ PROHÁSZKA Ottokár, *Az egyház kincse*, in *Prohászka ö. m.* VII, 205–206.

⁷⁵ PROHÁSZKA Ottokár, *Belső világom*, in *Prohászka ö. m.* VII, 206.

⁷⁶ PROHÁSZKA Ottokár, *Megszentesülésem forrása*, in *Prohászka ö. m.* VII, 207–208.

⁷⁷ PROHÁSZKA Ottokár, *Az Oltáriszentség szeretetünket neveli*, in *Prohászka ö. m.* VII, 208–209.

⁷⁸ PROHÁSZKA Ottokár, *Az áldozatnak és engesztelésnek szelleme*, in *Prohászka ö. m.* VII, 210.

⁷⁹ PROHÁSZKA Ottokár, *Az Úrvacsora hangulata*, in *Prohászka ö. m.* VII, 213.

Csendes órák

Prohászkanak az *Örökimádás* folyóirat 1911-es évfolyamában megjelent *Csendes órák* című írása a szentségimádás jelentőségéről és kegyelmeiről szól.⁸⁰ Az adorációt a székesfehérvári püspök mindenekelőtt a személy magára találásának és „imádkozó korrektúrája” alkalmának tekinti. Az Oltáriszentség előtt ugyanis az ember tisztábban látja önmagát. Hangsúlyozza továbbá, hogy ezek a csendes órák az isteni életet közvetítik az ember számára, amennyiben az Oltáriszentség előtti elmélyülés Krisztus követésére ösztönöz. Következtetése ezért az, hogy aki „sokat akar dolgozni Istenért s a lelkekért, s aki elsősorban önmagában akar Krisztushoz s kegyelméhez méltó, szebb világot teremteni, az fogja le maga számára a csendes órákat az Oltáriszentség előtt s eszközölje ott azokat a mély fúrásokat, melyekből a szellemi világ erőforrásai fakadnak”.⁸¹

Intelligencia és az Oltáriszentség

Prohászkanak a XXIII. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson 1912. szeptember 12-én Bécsben elmondott beszéde a századelőn tapasztalható hit iránti közömbösséggel állítja szembe az Oltáriszentség titkát. Rámutat, hogy a világ betegségeire nem a tagadhatatlanul megtapasztalható haladás és technikai fejlődés ad gyógyírt, hanem az Eucharisztiaiban köztünk lévő Krisztus az, aki „azáltal segít az emberen, hogy belső világára, nagy vágyaira, szenvedő szívére tereli figyelmét, s rámutat nagy lelki igényeire, melyeket a világon senki más, csakis ő gyógyíthat”.⁸²

Prohászka a beszédben különösképpen három, az értelmiségi emberre jellemző vágyat vizsgál meg, amelyekre az Oltáriszentség ad választ. Az első ilyen igény az ember természetes vágya arra, hogy életének legyen a világon túlmutató célja és értelme. Jóllehet az emberiség az utóbbi évszázadokban elsősorban a tudománytól várt megoldást erre az igényre, Prohászka hangsúlyozza, hogy ez a kísérlet kudarcba fulladt, és a hit létjogosultságának megkérdőjelezése a reményekkel szemben szenvedést, barbárságot, az erkölcsök hanyatlását hozta magával. A székesfehérvári püspök ezzel állítja szembe az Oltáriszentséget, amelyben Jézus magát ajánlja fel a lélek éltető táplálékául. Ezt a misztériumot mindenesetre ésszel nem lehet megközelíteni, csak hitel.⁸³

⁸⁰ PROHÁSZKA Ottokár, *Csendes órák*, in *Örökimádás* (1911) 4/97–100 = *Prohászka ö. m.* VIII, 193–196.

⁸¹ Uo. 195.

⁸² PROHÁSZKA Ottokár, *Intelligencia s az Oltáriszentség*, in *Prohászka ö. m.* XIII, 369.

⁸³ Uo. 370–373.

A művelt emberek Prohászka által vizsgált második igénye az erőre és hatalomra való törekvés. Ezzel összefüggésben nem azt nevezi problematikusnak, hogy az ember uralma alá kívánja hajtani a teremtett világot, hanem azt, hogy a külső, fizikai világ meghódítása közben nem fordít kellő figyelmet saját belső világára. Márpedig mindenféle tetthez lelket inspiráló erőre van szükség, amit semmiféle tudomány nem tud felkínálni. Ezzel szemben valójában olyan „misztikus, eleven erőkre” van szükség, „melyeket Isten ad, Isten fakaszt bennünk”.⁸⁴ Ez az életet adó erő pedig nem fakad másból, mint a „mennyből alászállott kenyérből”, amellyel maga Krisztus száll lelkünkbe, elevenít meg és ad életet. Ezért „enni kell testét s inni véré: a belső életerő, a szökő erők, a mindent győző isteni energia miatt”.⁸⁵

A modern lélek harmadik igényét a konfliktusok és háborúk elsimításában, a harmónia iránti vágyban jelöli meg. Ebben a törekvésben is Isten indítását fedezi fel, és a problémát ismét abban látja, hogy ezt csupán a külső természetre vonatkoztatjuk. Ezzel szemben rámutat arra, hogy a legtöbb fájdalom forrása a lélekből származik, amire a megoldást a szeretet adhatja. Aki ilyen szeretetre akar szert tenni, annak „hinnie kell a szubsztanciális, az élő szeretetben, annak kapcsolódnia kell vele, annak élnie kell belőle”.⁸⁶ Ez az önmagát adó szeretet az Oltáriszentségben jön közénk, és mint a lélek tanítója, eszménye és művésze ad belső harmóniát.

Hit és teológia

A *Religio* 1913-as évfolyamában megjelent *Hit és teológia* című tanulmánya ugyan nem kifejezetten az Oltáriszentségről szól, Prohászka eucharisztikus teológiájának megértése szempontjából mégsem jelentéktelen. A hit és a teológia viszonyát taglaló írás ugyanis az elvont ismeret és a megélt tudás közötti különbséget taglalja. Míg a teológiát a természetfeletti világra vonatkozó ismeretek tudományaként definiálja, a hitet természetfeletti életenergiának nevezi, és hangsúlyozza, hogy nem az elvont ismeret, hanem „az elszántság és az az odaadás” a döntő, amelyet „követve Istenhez érünk s benne megnyugodunk”.⁸⁷

Míg tehát a teológia gondolatok és tanok rendszere, a hit „szellem és élet”, „nem száraz gondolat, nem ránk maradt fogalom és nézet, nem belénk száradt hagyomány, hanem fakadás, folyás, lüktetés, a lelket s az öntudatot

⁸⁴ Uo. 376.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Uo. 378.

⁸⁷ PROHÁSZKA Ottokár, *Hit és teológia*, in *Religio* (1913) 429–431; Uő, *Hit és teológia*, in *Prohászka ö. m.* XV, 275.

átjáró érzés”.⁸⁸ Mint ilyen a hit mindig friss, jelenvaló, s forrása voltaképpen az isteni kegyelem. A hit ezért előbbre való a teológiánál, amelynek feladata nem más, mint hogy rámutasson az élő hitre, ami az elvont gondolatot felülmúló valóság.

Élő vizek forrása

Prohászkanak először 1915-ben német nyelven jelent meg⁸⁹ az *Élő vizek forrása* című, a Szent Szív tiszteletéről szóló írása. Ez a szöveg is arról tanúskodik, hogy a székesfehérvári püspök lelkiségében a Jézus Szíve-tisztelet és az eucharisztikus tisztelet szorosan összekapcsolódott. A mű a szeretet kérdését körüljárva szentel önálló fejezetet az Oltáriszentségnek, amely a szerző misztikus lelkületébe enged bepillantást.⁹⁰

Abból kiindulva, hogy a szeretet a szívvel és érzékekkel való odafordulás valakihez, illetve a dolgoknak a szeretett személy szemével való nézése, Prohászka hangsúlyozza: ahhoz, hogy szeretni tudjuk, mindenekelőtt be kell fogadnunk lelkünkbe Istent. Az ilyen bensőséges szeretetkapcsolat gyújtópontja Jézus Oltáriszentségben jelen lévő Szíve, amelyen keresztül – mint az Énekek éneke „berácsolzott ablakán” keresztül (Én 2,9) – Isten kapcsolatba lép az emberrel. Isten ugyanis az Eucharishtiában van egészen közel, ahol nemcsak hitben, hanem valóságosan is egyesülni lehet vele. Az Oltáriszentség egyúttal az emberi lélek azon belső vágyának is a beteljesedése, amellyel közvetlen és kizárólagos egyedüllétre törekszik Istennel. Ezért „e fehér Hostia előtt lecsillapodik a lélek emésztő nyugtalansága, e Hostia tekintetében merülve, a maga isteni elemében otthon érzi magát a lélek”.⁹¹

Arra az ellentetésre, hogy a földi szeretet nyelvezetével nem lehet az Istennel való szeretetkapcsolatot leírni, Prohászka úgy válaszol, hogy az emberi lelket végső soron Isten vonzza, így a földi szeretet is ebből forrászik: „azért szeretünk embert is, mert a léleknek szeretet az itala”. Az Isten-szeretetre teremtett emberszív pedig legteljesebben akkor talál otthonra, ha ember módjára szereti az Eucharishtiában jelen lévő Krisztust. Ha a földi és égi szeretetnek ezt az összefüggését sikerül megérteni, ha nem tévesztjük szem elől a végtelent, akkor mindenfajta emberi szeretetünk az Isten-szeretet iskolájává válik.

Az Eucharisztia megalapítását egyúttal annak bizonyítékeként értelmezi Prohászka, hogy Isten az ember tökéletesedését és megszentelődését nem az

⁸⁸ Uo. 277.

⁸⁹ PROHÁSZKA Ottokár, *Die Quelle lebendigen Wassers. Gedanken über das göttliche Herz Jesu* (Kempten, Kösel, 1915).

⁹⁰ PROHÁSZKA Ottokár, *Élő vizek forrása*, in *Prohászka ö. m.* VII, 345–350.

⁹¹ Uo. 346.

anyagtól függetlenül képzelet el. Jóllehet a testből és lélekből összetett emberben a szellem az „uralkodó erő”, a megtestesülés által a Fiú „minden időkre megszentelte életünk anyagiságát”.⁹² Isten az Eucharishtiában mutatta meg, hogyan élhetünk a lélekből az „anyagba fogódzva, anyagra támaszkodva anyaggal harcolva”. Az Oltáriszentség ezért Prohászka számára annak a legragyogóbb példája, hogyan állította Isten a szellemi élet szolgálatába az anyagot. „Az anyag minden lelkiségnek arra való, amire az Eucharisztia csodájában Krisztus használja. Élethordozó, léleklakás, térbeli és időbeli útbaigazító.”⁹³ Rámutat, hogy Jézus akár megelégedhetett volna azzal, hogy tisztán szellemi módon marad az emberek között, de túlcorduló szeretetében kézzelfogható módon, az Eucharishtiában adta és adja magát minden kor emberének.

Az Oltáriszentség

A szentbeszéd, beszéd, tanulmányok és elmélkedések mellett Prohászka 1922-ben egy püspöki körlevelet is szentelt az Oltáriszentségnek. A dokumentumban első helyen Jézus valóságos jelenlétéről ír, hangsúlyozva, hogy ez a jelenlét folytonos. Nem csupán a szentmisében, a szentáldozáskor, a szentségimádás alkalmával van jelen Krisztus, hanem állandóan és minden egyes ember számára személyes módon.

A továbbiakban az Eucharisztia iránti két kötelességre mutat rá a püspök: az egyik a tisztelet, amellyel az Oltáriszentséghez viszonyulni kell, és amely az imákban, az ünnepélyes istentiszteletben, szentségimádásban, engesztelésben mutatkozik meg. A másik kötelesség, hogy mindezeket az imákat, kéréseket, hálaadásokat és engeszteléseket Krisztussal egyesülve kell végezni, mert csak a Fiú által lehet kapcsolatunk a végtelen Istennel. Nem magunkban, a magunk erejében tudunk Isten trónjához járulni, hanem csakis az Oltáriszentségben velünk lévő Jézussal. Prohászka ezért arra biztatja a híveket, hogy „benne éljünk s benne maradjunk szándékainkkal, jócselekedeteink összes érdemével”.⁹⁴

Az Oltáriszentség mint áldozat

Prohászka utolsó, kéziratban maradt szövege az Oltáriszentséget mint áldozatot állítja az olvasó elé. A töredékesen elkészült írásban arra keresi a magyarázatot, vajon a 19. századtól kezdve miért fordult mind erőteljesebben az egyház tisztelete az Eucharisztia felé. Elismerte, hogy az áldozatbemuta-

⁹² Uo. 348–349.

⁹³ Uo. 350.

⁹⁴ PROHÁSZKA Ottokár, *Az Oltáriszentség*, in *Prohászka ö. m.* IX, 300.

tás liturgiája korábban is az istentisztelet középpontjában állt – amit a korokban jelentkező liturgikus mozgalom is hangsúlyozott –, ám a vizsgált jelenség igazi okát abban látta, hogy koronként eltérő intuíciók jelentkeznek az egyházban. Ezen intuíciók alapjának a „természetfeletti genialitást” tekintette, amely felfogása szerint lényegében a Szentlélek ajándékaival azonos. Végső soron tehát szerinte a Szentlélek kegyelmi működése – a fogalmi rendet felülmúló, magasabb fokú lelkeség, a nem tanulható zsenialitás – eredményezi, hogy az egyházban az Eucharisztia felé irányuló „áhitatfordulat” ment végbe.⁹⁵

A kegyelmi működésről szóló üdvtörténeti bevezetés után Prohászka áttér az utolsó vacsora elbeszélésére és az Eucharisztia alapításáról szólva megállapítja, hogy az alapítás szavaival Krisztus a jelenvalóság új módját hozta létre, amikor a kenyér és a bor színeiben titokzatosan – mintegy fátyol mögött – velünk maradt. Megállapítja ugyanakkor, hogy ez a közénk lépés – melyet Szent Ágoston nyomán az inkarnáció kiterjesztéseként fog fel – áldozat formájában megy végbe: Krisztus megjelenése „a szavak erejében a kenyér színe alatt, mint megtört test s a bor színe alatt mint kiontott vér karakterizálódik”.⁹⁶

A továbbiakban Prohászka arra emlékeztet, hogy az áldozati akció során jelenvalóvá váló Krisztus az Eucharisziában úgy is érez, úgy is viselkedik, mint áldozat. Ezt az áldozati magatartást három vonással jellemzi. Az áldozati lét „negatív” – passzív – vonása, hogy Krisztus megdicsőült, élő valóságában jelenik meg az eucharisztikus színek alatt, tehát nem szenved. Aktív vonása azonban az áldozatnak, hogy éppen a kenyér és a bor színe alatti megtestesülése ismételt megalázkodás, önkiüresítés, továbbá az, hogy emlékezve újra átéli és bemutatja a keresztáldozatot.

A három jelleget összefoglalva mondanók: Krisztus az eucharisztikus áldozatban nem szenved, mert mint dicsőséges s dicsőült Úr van itt jelen, s ugyanaz, ki az Atya jobbán ül; de, s ez a másik: mély alázatban jelenik meg a kenyér s bor színe alatt – dicsőségéből kivetkőzve s bemutatja – s ez a harmadik jelleg – azt az imádást, hódolatot s magasztalást, mely a keresztfán szívét betöltötte, s melyet most is érez, s újra meg újra bemutat.⁹⁷

Prohászka szükségesnek tartja megismételni, hogy Jézus az Oltáriszentségben él, és mint áldozat engesztelni, imádni és közbenjárni jön a szentmisében. Mindenekelőtt imádkozik mindenkiért az egész világ helyett: folytatja a történelemben azt az imádságot és dicsőítő liturgiát, amely a teremtéssel

⁹⁵ PROHÁSZKA Ottokár, *Az Oltáriszentség mint áldozat*, in *Prohászka ö. m.* XV, 279–282.

⁹⁶ Uo. 283.

⁹⁷ Uo. 286.

kezdődött, és a megtestesüléshez vezetett. Ebben a liturgiában „az Istenséggel szemben az imádkozó s engesztelő Krisztus áll, fényesen s tüzesen, s mögötte, azt mondanám, a nagy közbenjáró- s előimádkozónak árnyékában mosódik el a világ”.⁹⁸ Prohászka elismeri, hogy az ember hódolata és imádása sem értéktelen, de hangsúlyozza, hogy a végtelen Istennek megfelelő „imádás és engesztelés és hódolat csak az emberségbe öltözött Istenség hódolata lehet”.⁹⁹ A mise szavai felett elmélkedve rámutat, hogy az oltáron megjelenített áldozatban így adja magát Krisztus adományként (donum), ajándékként (munus) és tiszta, szent és szeplőtelen áldozatként (hostia pura, sancta, immaculata). Ennek az áldozatnak hatása megszentelés (sanctificas) és élet (vivificas).

Az eucharisztikus áldozatot szemlélve Prohászka az egész üdv-ökonómia ágyazza be azt: Istennek mint a világ teremtőjének méltán jár az áldozat. Ő azonban nemcsak kiindulópontja a teremtésnek, hanem vonzerőt is gyakorol az ember lelkére, hogy visszakívánozzon a Teremtőhöz. Idézi ezzel kapcsolatban Nazianzi Szent Gergely mondását, miszerint Isten szomjazza, hogy szomjazzuk őt. Prohászka szerint ugyanígy szomjazza a hozzá illő áldozatot, amelyet Krisztus mutat be a szentmisében. „Mondhatjuk hát azt is: Isten szomjazza a Krisztus áldozatát, azt a páratlanul »szent áldozatot, a szeplőtelen hostiát« (sanctum sacrificium, immaculatam hostiam).”¹⁰⁰

Az élet kenyere

Prohászka utolsó, torzóban maradt és Schütz Antal szerkesztésében posztumusz napvilágot látott munkája *Az élet kenyere*. A művet 1924-ben azzal a szándékkal kezdte írni, hogy valami újat mondjon az Eucharisziáról. Miközben megállapítja, hogy dogmatikailag nem lehet újat írni róla, azt hangsúlyozza, hogy nem is lehet igazából mást írni az Oltáriszentségről, mint mindig újat, mert az Oltáriszentség élet, forrás, ami mindig új. Célja, hogy éppen erre a „folytonos életáramra s folyamra” segítse rá az olvasót.¹⁰¹ A mű kezdetén egy egyháztörténeti áttekintésben mindenekelőtt arra mutat rá, hogy maga a kereszténység is mindig új és folyamatos szellemi élet, amelynek folyamában az egyes keresztény is úszik. A kereszténység hullámzó folyamát végső soron a természetfeletti rend misztikuma, a teremtő Isten ereje élteti, amely természetfölötti rendben a misztériumok rendező elve és középpontja az Eucharisziában köztünk élő Krisztus.

⁹⁸ Uo. 289.

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Uo. 290.

¹⁰¹ PROHÁSZKA Ottokár, *Az élet kenyere*, in *Prohászka ö. m.* XXV, 244.

A második fejezet – az *Oltáriszentség mint áldozat* című munkában is kifejtett meglátás szerint – a lelki és kegyelmi életet mint „genialitást”, mint életet és lendületet adó intuíciót mutatja be. Ennek a természetfeletti életnek spiritus rectora a Szentlélek, aki ajándékaival és lelkiségével árasztja el és élteti az egyházat. Prohászka szerint az embernek az Oltáriszentség iránti áhítata ugyancsak e „genialitásnak intuíciójából s buzdulásából való”.¹⁰²

A következőkben (az Emmanuel című fejezetben) Prohászka azt a misztériumot járja körül, hogy Isten emberré lett, és ezzel belépett a világba, saját teremtésébe, és így egészen közel jött hozzánk. Már a megtestesülésből született istenemberi csecsemő jelezte Isten túlcserélő szeretetét, majd Krisztus egész földi élete erről a szeretetről tett tanúságot, végül a kenyér és a bor színe alatt ugyanez a szeretetet jelentkezik. „Íme, az örök misztérium, a végtelen Isten, aki ily tiszta s édes valóságokban kinyilatkoztatta magát nekünk: egy csecsemőben s egy édes falat kenyérben.”¹⁰³ Ugyanakkor kiemeli a kenyér szimbóluma által jelzett misztérium keresztény sajátosságát: ez tudniillik aktív misztérium, sacramentum: megteszi azt, amit jelez.

Az üdvörténetet áttekintve világítja meg Prohászka azt a folyamatot, amely mutatja, hogy Isten kezdettől fogva milyen bensőséges kapcsolatra kíván lépni az emberrel. A bűnös ember azonban önmagától képtelen volt erre a közeledésre válaszolni, ezért ez a bensőséges élet csupán a megszentelő kegyelem révén, a „krisztusi áldozat s váltság erejében”¹⁰⁴ lehetséges, amelynek legtökéletesebb jele és eszköze az Oltáriszentség. Az Eucharisztia ugyanis a kegyelmi rend megvilágítója és betetőzése, amely rendben részeseülünk az istenségben, „vagyis egy bizonyos lényiségnek [...] közlése által a mi emberi természetünk felsőbb aktusokra képesítetik,”¹⁰⁵ és ezáltal immár nemcsak Isten teremtményei, hanem gyermekei leszünk.

Prohászka hangsúlyozza, hogy ezt a misztikus valóságot, az eucharisztikus Krisztust, új érzéssel lehet csak megragadni, ám az is, aki valamiképpen megragadta, nehezen tudja szavakba önteni tapasztalatát. A teremtést átjáró és az emberrel testi közösségbe lépő Isten szeretetének leírására az egyházatyák nyomán a kereszténység lényegét a túlcserélő szeretet kifejezésével – extasim passus Deus – próbálja leírni, majd az első egység végén az Oltáriszentség szimbólum jellegéről elmélkedve kiemeli, hogy a szimbólumot látva a hívő legfontosabb feladata, hogy élje át Krisztus közelségét.

A második, Krisztus tette és az egyház hite című részben az evangéliumról szóló elmélkedéseinek szellemében az utolsó vacsora eseményeit veszi

¹⁰² Uo. 253.

¹⁰³ Uo. 257.

¹⁰⁴ Uo. 261.

¹⁰⁵ Uo. 265.

sorra, amelyek minden szentmisében megismétlődnek. A „*pridie, quam pariteretur*” szavak jelentésének értelmét úgy magyarázza, hogy „a halált legyőző szeretet legyőzi a természetet”,¹⁰⁶ majd az alapítás szavairól és a beszéd vagy hallgatás jelentőségéről elmélkedik, továbbá a kimondott szavak eredményeként létrejött test és vér valóságos voltát emeli ki. A *praesentia realis* tanát utóbb az első keresztyének tanúságtételével, a dogmafejlődés főbb állomásainak felidézésével és az őskeresztyének életének gyakorlatával igazolja.

A harmadik egység Prohászka filozófiájának és teológiájának egyik központi kérdését járja körül: a fogalom és a valóság közötti ismeretelméleti viszonyt. Elismeri a fogalmak fontosságát, ám hangsúlyozza azok korlátait, ami miatt a metafizikai valóságok világának megragadására önmagukban elégtelenek. Ezzel az ismeretelméleti tudattal és az „emberi végességen hangolt szerénységgel”¹⁰⁷ beszél az Eucharisztia titkáról, arról, hogy Krisztus teste térbeli kiterjedés nélkül van jelen a szent színekben. Az intellektuel irányzattal, a holt fogalmakkal szemben a misztérium megragadására az élet és tapasztalat elsőbbségét hirdeti:

nekünk itt is nem fogalmak, az a megaludt élet vagy jobban mondva, az a nemélet kellene, hanem azok a minket ingerlő, minket kitöltő s mozgató hatalmak s hathatóságok. Élettartalmak kellene, melyeket érzünk, melyek mozgatnak s melegítenek, melyekkel a világra, a környezetre reagálunk s annak alakítására erőt s inspirációt nyerünk.¹⁰⁸

Nem elég ezért az Eucharisztia teológiáját elméletileg ismerni, hanem az Eucharisztianak „akcióvá kell válnia”.¹⁰⁹ A misztériumot, a lefátyolozott valóságot sokszor ugyanis inkább csak megérezzük: mi „az Urat impressziókban vesszük”. Ezért Prohászka buzdít, hogy „ne maradjunk tehát az Eucharisztiaiban letakart nagy valósággal szemben sem a fogalmaknál s a tudatnál, hogy itt van, hanem fogjuk meg azt érzéseink, igényeink, ösztöneink, szimpátiánk közvetlenségével”.¹¹⁰

A nagy – misztikus – szentek nyomán ugyanakkor azt is hangsúlyozza Prohászka, hogy mind az elmélkedő, okoskodó lelkiségnek, mind a gyakorlati, tapasztalati tudásnak, a sciencia saporosának birtokában kell lennünk, mert ezek kölcsönösen kiegészítik egymást. Sőt egy metaforában három különböző megismerési módot nevez meg, amelyek más-más utakon közelítik meg a misztériumot:

¹⁰⁶ Uo. 281.

¹⁰⁷ Uo. 296.

¹⁰⁸ Uo. 298.

¹⁰⁹ Uo. 300.

¹¹⁰ Uo. 304.

az egyik a művészet, amely a szépnek keres alakot s művészi formákba szeretné öltöztetni a megsejtett fölségnek kinyilatkoztatásait; a másik a vallás, mely a titokzatos létnek s a kinyilatkoztatott igazságnak s ennek nyomában a végtelenbe ki kívánkozó életnek forrásaihoz kívánkozik. [...] a [...] harmadik [...] nyugtalan alakot tudománynak hívják.¹¹¹

A fogalmakon túllépő „scienza saporosa” létjogosultságának igazolására Prohászka az egyház imájára hivatkozik: „Isten, ki nekünk e csodálatos Oltáriszentségben szenvedésed emlékét adtad, engeddd szent tested és véred titkát úgy tisztelnünk, hogy megváltásod gyümölcset szüntelenül érezzük.”¹¹² Egyúttal a lélek tapasztalatainak formáit a csodálat, tisztelet és érzés fogalmaira támaszkodva mutatja be, és hangsúlyozza, hogy a „lelki látás” képességét csak nagy munkával lehet elérni.

A továbbiakban a hitről mint – az inspirációk alapjául szolgáló – természetfeletti világra irányuló alapbeállítottságról, valamint a valóságot jelző szimbólumok sajátosságairól ír Prohászka, majd az átlényegülés tanát az egyházatyák írásai, valamint liturgikus szövegek tanúsága alapján igazolja, és a színek alatt jelenlévő valóság filozófiai magyarázatait veszi számba. Végül az Eucharisztia-tisztelet egyháztörténeti fejlődésének tapasztalataival bizonyítja, hogy az élő megérzések képesek a merev fogalmi struktúrákon túllépve új utakat nyitni.

Az Élet kenyere utolsó egysége a korábbi írásokban is bőségesen tárgyalt áldozat és áldozás témakörét járja körül. Szól előbb az utolsó vacsora és a szentmise áldozat jellegéről, Krisztusnak mint az áldozatot bemutató főpápnak és áldozatnak alázatos, imádó, hódoló és engesztelő lelkületéről, majd az áldozat vallástörténeti kritériumait számba véve mutatja be, hogy ezek miként érvényesülnek Krisztus áldozatában és a szentmiseáldozatban. Ismételten előkerülnek racionalizmusellenes, az intuíciót és a világ finalitásában jelentkező életerőt kiemelő szempontok, amely életnek kitüntetett tápláléka az „élet kenyere”. Prohászka itt is figyelmet szentel az áldozat kommúniós dimenziójának, az eucharisztia engesztelő és engesztelésre indító jellegének, hogy végül misztikus hangnemben, az Oltáriszentségben jelenvaló Krisztus iránti, erőfeszítést is kívánó szeretet érzelmeinek bemutatásával zárja a művet.

PROHÁSZKA EUCHARISZTIKUS SZÖVEGEINEK ÍVE

Az Eucharisziáról szóló írások végigkísérik Prohászka egész életútját. Az Oltáriszentséggel foglalkozott már első tanulmányában, és ugyanennek a té-

¹¹¹ Uo. 305.

¹¹² Uo. 307–308.

mának szentelte utolsó – halála után megjelent – munkáját is. A két mű megírása között eltelt 44 évben, a naplójegyzeteken túl is a legkülönbözőbb műfajú írásokban és szövegekben foglalkozott az Eucharisztia titkával.

Az Oltáriszentségről szóló rendszeres teológiai értekezések inkább az életpálya első, püspökké szentelését megelőző éveire jellemzők. Ezekben az írásokban egyfelől azt elemzi, hogy a különféle filozófiai modellek miképpen egyeztethetők össze a praesentia realis katolikus tanításával, másfelől pedig az Eucharisztia-tisztelet történeti kibontakozását vizsgálja. Ahogy azonban erősödött Prohászka meggyőződése, hogy az élő hitre a legnagyobb veszélyt az intellektualizmus, a pusztán spekulatív hitbeli ismeretekkel való megelégedés jelenti, érdeklődése az Oltáriszentségről szóló írásaiban is egyre inkább a hit és az ész termékeny összhangjának keresésére, illetve az Eucharishtiában jelen lévő Fiúval való személyes kapcsolatra irányult. Bár mindvégig hangsúlyozza az értelem jogos szerepét az Oltáriszentség misztériumának megközelítésében, eucharisztikus teológiájának hangsúlya egyre inkább az átélés, megélés és személyes (misztikus) találkozás irányába mozdul el. Az értelemmel legfeljebb csak megközelíthető, ám igazán csak szívvel megérthető és megtapasztalható misztériumról nem véletlenül beszél sokszor a Szent Szív-tisztelet összefüggésében. Az Oltáriszentségben jelen lévő Krisztussal való találkozás megtapasztalását előtérbe helyező írások másik jellemző vonása, hogy nagy teret szentelnek a megélést lehetővé tevő helyes hívő magatartás bemutatásának, mindenekelőtt a szentmisén való részvétel, az áldozás és a szentségimádás összefüggésében.

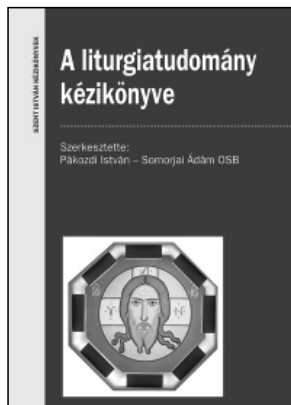
Az elméleti teológiai megközelítés felől egyre inkább az átélés és a személyes találkozás dimenziója felé elmozduló szövegek végül mind teljesebb betekintést nyújtanak Prohászka személyes eucharisztikus lelkiségébe. Éppen az adja Prohászka Oltáriszentségről szóló írásainak és beszédeinek fő erejét, hogy a széles körű elméleti felkészültség mellett átsugárzik rajtuk szerzőjük mélyen megélt személyes és egyre inkább misztikus kapcsolata az Eucharishtiában jelen lévő Fiúval. Műveivel nemcsak tanított az Oltáriszentségről, Isten benne megtapasztalható közelségéről, a belőle fakadó lelki erőforrás – „életerő” – hatékonyságáról, hanem életpéldájával tanúságot is tett róla. Prohászka eucharisztikus teológiája a szó legnemesebb értelmében térdleplő teológia, vagy miként Schütz Antal fogalmazott: „theologia mentis et cordis”.¹¹³

¹¹³ SCHÜTZ Antal, *A kiadó jegyzetei*, in *Prohászka ö. m.* XV, 294.

A LITURGIATUDOMÁNY KÉZIKÖNYVE

Szent István Kézikönyvek sorozat

Egy eredetileg 1998-ban, öt kötetben olaszul megjelent, igen terjedelmes és összefoglaló mű – Pákozdi István és Somorjai Ádám OSB

által – egykötetbe szerkesztett magyar változata. A bőséges válogatás bemutatja a keleti és nyugati rítusokat, a liturgia kapcsolatát a Bibliával, ismerteti a keleti (szír, kopt, örmény, bizánci stb.) és a nem római nyugati (latin, ambrozián, gall, hispán) liturgiák történetét. Megismerhetjük a liturgikus iratokat az első négy századból, a bizánci és a nem római nyugati liturgikus könyveket, szól a liturgia teológiájáról, valamint a liturgia és szimbólum, liturgia és lelkiség, liturgia és lelkipásztorkodás kapcsolatáról. Ismerteti az eucharisztikus ünneplés nyugati történetét,

a liturgikus éveket a kereszténység korai századaiból, valamint a bizánci és a római rítusban. Bepillantathatunk a templomszentelés rítusába és rövid összefoglalást nyújt a liturgikus építészeletről.

570 oldal, keménytáblás, védőborítóval. Ár: 5200 Ft

SZÉPSÉGES EUCHARISZTIA

Egyháziatyák az Eucharisziáról

A kötet a korai kereszténység legkiválóbb képviselői, az egyháziatyák művei alapján mutatja be az Eucharisziáról szóló katolikus tanítás több mint 600 évét. Írása világos, gyakorlatias, kiegyensúlyozottan szól az egyes egyháziatyákról, miközben bemutatja, miként járultak hozzá eucharisztikus hitünk gazdagságához. Különösen hasznosak az egyes fejezetek végén a témák továbbgondolását segítő kérdések, mivel ezek arra készítetik az olvasót, hogy vizsgálja meg, milyen hatással van az Eucharisztia életének egészére.

300 oldal, keménytáblás. Ár: 3600 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318–6957
szitkonyvek.hu